

В. В. Панн, Н. В. Бошота

Туризм як пріоритетний напрям розвитку економіки регіону (на прикладі Закарпатської області)

Проаналізовано можливості та переваги розвитку туризму в регіоні, розглянуто фактори та напрями їх впливу на формування сучасного й перспективного стану туристичної індустрії, її вплив на інші галузі господарства та соціально-економічний ефект від організації туристичної діяльності в регіоні. Систематизовано фактори та визначено критерії розвитку туристичної сфери в регіоні.

Ключові слова: туризм, розвиток, економіка, стратегія, зростання, регіон, пріоритет.

Постановка проблем. Активізація туризму викликала живий інтерес до проблеми виміру впливу туризму на економічний розвиток країн і регіонів. Швидке зростання доходів від туризму приваблює інвесторів у сферу виробництва регіонального туристичного продукту. На даний час туризм є однією з високодохідних галузей світової економіки, яка найдинамічніше розвивається та виступає в числі найважливіших чинників соціально-культурного розвитку, що сприяють підвищенню рівня і якості життя населення. Спектр виконуваних функцій туризму дозволяє використовувати його як дієвий інструмент стимулювання соціально-економічного зростання на макро- і мезорівнях господарювання.

Функції туризму перш за все проявляються на територіях конкретних регіонів, а можливості його розвитку визначаються умовами регіонів. Тому розгляд туризму як інструменту соціально-економічного розвитку особливо актуально з позиції регіонального підходу.

Забезпечення зростаючої ролі туризму на соціально-економічні умови функціонування регіону вимагає вирішення низки конкретних завдань, серед яких першочерговими є: оцінка ресурсної забезпеченості і туристичних можливостей регіону, виявлення унікальних об'єктів туристського інтересу, визначення напрямів розвитку ресурсної бази для досягнення бажаного соціально-економічного результату і т. д., тобто завдань, які пов'язані з управлінням туристичними ресурсами.

Відповідно до цього, однією з найбільш актуальних проблем розвитку регіонального туризму є розробка стратегії управління туристичними ресурсами. В основі даної стратегії повинен лежати конкретизований термінологічний апарат, що відображає суть і характер складу туристичних ресурсів, їх взаємозв'язок з результатами розвитку туризму; а також результати емпіричних досліджень, що відображають рівень впливу туристичних ресурсів на розвиток туризму в регіоні.

© *В. В. Панн, Н. В. Бошота*, 2014.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем туристичної діяльності, її впливу на розвиток регіонів займалися ряд вчених, серед яких О. Амоша, І. Бережна, І. Буднікевич, В. Гаворецький, Г. Голембський, П. Гудзь, В. Євдокименко, А. Єфремов, Н. Коніщева, В. Кравців, З. Кручек, Л. Мазуркевич, В. Мамутов, А. Новаковська, В. Павлов, А. Панасюк, О. Рогалевський, Д. Стеченко, І. Твердохлебов, О. Шаблій, Л. Шевчук та ін.

Проте на сьогодні концептуальні основи формування туристичних регіонів є суперечливими, методологія стратегічного розвитку туристичних регіонів розроблена недостатньо, окремі особливості цих регіонів при формуванні довгострокових програм їх розвитку враховуються не повною мірою. Це не дозволяє на практиці здійснювати цілеспрямоване планування розвитку туризму на окремих територіях.

У зв'язку з цим, важливим та актуальним завданням сьогодення є окреслення проблем розвитку туристичних регіонів, розробка теоретико-методологічних засад щодо формування стратегії їх розвитку, виходячи з специфічних особливостей їхнього функціонування.

Метою статті є розробка стратегічних підходів щодо активізації туризму як пріоритетного напрямку розвитку економіки регіону.

Виклад основного матеріалу. На даний час економіко-статистична оцінка туристичної сфери ведеться за трьома основними напрямками:

- оцінка економічного впливу;
- оцінка соціального впливу і взаємодії туристів і місцевого населення;
- оцінка екологічної дії туризму.

Найбільш дослідженим є перший напрям, хоча соціальний і екологічний вплив туризму на сталий розвиток туристських територій також є надзвичайно важливим.

Окрім суттєвого економічного впливу туризм здійснює соціальний вплив на туристичні і рекреаційні території. Проблема соціального впливу туризму має цілий ряд аспектів, і, перш за все регіональний і загальнодержавний. Особливої значущості подібні дослідження набувають, коли досліджується соціальне значення туризму для регіонів з туристично-рекреаційною спеціалізацією, жителі яких випробовують на собі вплив рекреації і туризму не як споживачі, а як приймаюча сторона [2].

У 2013 р. в Закарпатській області діяли 82 суб'єкти туристичної діяльності, з них 41 – юридичні особи та 41 – фізичні особи-підприємці. За видами туристичної діяльності, вони розподілялися наступним чином: 19 суб'єктів – туроператори (організація та забезпечення створення туристичного продукту, реалізація та надання туристичних послуг, а також посередницька діяльність із надання характерних і супутніх послуг), 60 суб'єктів – турагенти (посередницька діяльність із реалізацією туристичного продукту туроператорів та туристичних послуг інших

суб'єктів туристичної діяльності, а також посередницька діяльність щодо реалізації характерних і супутніх послуг) та 3 суб'єкти – здійснювали тільки екскурсійну діяльність.

Упродовж 2013 р. 19,9 тис. осіб офіційно скористалися туристичними послугами, з них 0,5 тис. осіб – іноземні туристи, 13,0 тис. осіб – громадяни України, які виїжджали за кордон, 6,4 тис. осіб – внутрішні туристи. У порівнянні з 2012 р. кількість громадян України, які виїжджали за кордон, збільшилася на 9,9%, а кількість іноземних туристів та внутрішніх туристів зменшилася на 29,7% та 16,2% відповідно. На дві третини зменшилася і кількість туристів, яким було надано екскурсійні послуги (рис. 1).

Із загальної кількості туристів у 2013 р. проводили дозвілля та відпочинок 97,4%, перебували у службових, ділових поїздках, на навчаннях – 1,0%, перебували на лікуванні 0,3%, займалися іншими видами туризму – 1,3%. У загальній кількості туристів більше третини складали діти та підлітки – усього 6,9 тис. осіб. Усього впродовж 2013 р. суб'єктами туристичної діяльності області надано 138,6 тис. туроднів, на кожного туриста в середньому припадало по 7 туроднів. Загалом у 2013 р. туристичних путівок продано на 45,8 млн. грн.

Одним із найактуальніших напрямків розвитку туризму на Закарпатті є сільський туризм. Мальовничі місця регіону дозволяють вибрати відпочинок за вподобанням, поєднуючи його з прогулянками лісом, оздоровленням цілющими джерельними водами та чистим гірським повітрям.

Розвиток сільського туризму на Закарпатті має свою історію. Ще у 30-ті роки ХХ століття любителі сільської екзотики приїжджали на відпочинок у сім'ї заможних селян з Праги, Братіслави, Будапешта та інших європейських міст. На сьогодні великий досвід організації відпочинку на селі мають садиби Рахівщини, Перечинщини, Виноградівщини, Берегівщини. Міжгірщини та інших районів області.

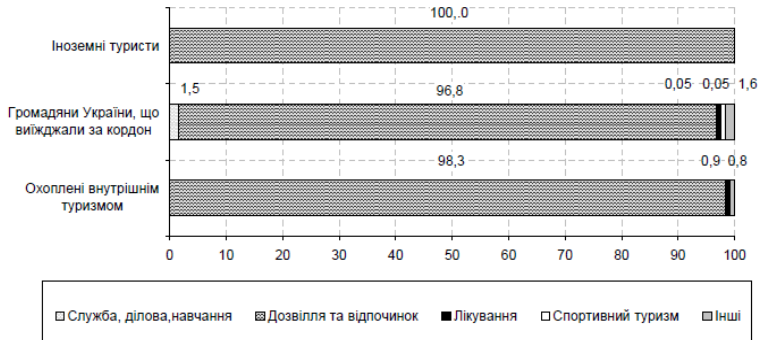

Рис. 1 Розподіл туристів за метою відвідування у Закарпатській області у 2013 році, (%) [6]

Таблиця 1

Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності, по Україні та Західному регіону у 2013 р. [6] (осіб)

Регіони	Усього	У тому числі			Кількість екскурсантів
		Іноземних туристів	Туристів, які визнали за кордон	Внутрішні туристи	
По Україні	3454316	232311	2519390	702615	657924
Закарпатська	19892	515	12963	6414	1776
Волинська	19490	1095	12019	6376	14591
Івано-Франківська	77666	5750	12025	59891	337472
Львівська	188520	16162	131530	40828	22184
Рівненська	13545	5	8311	5229	7517
Тернопільська	13490	–	7929	5561	3268
Чернівецька	18578	461	15056	3061	2747

В інфраструктурі туризму одне з центральних місць займають готелі та аналогічні засоби розміщування. На території області у 2013 р. функціонувало 228 таких підприємств (у 1,5 разу більше, ніж у попередньому році), створених юридичними особами та фізичними особами-підприємцями, у т. ч. 147 готелів, 66 туристичних баз, гірських притулків, студентських таборів, 12 мотелів, 2 хостели, 1 гуртожиток для приїжджих. Згідно функціональної структури підприємств, як і раніше, найбільш поширеними є готелі.

У 2013 р. у загальному потенціалі готелів та аналогічних засобів розміщування налічувалося 4828 номерів, найбільшу частку з них (53,5%) склали номери першої категорії, номери вищої категорії склали 16,0% від загального номерного фонду.

Протягом минулого року послугами готелів та аналогічних засобів розміщування скористалися 172,7 тис. подорожуючих, що на 22,7% більше, ніж у попередньому році. Із них 149,5 тис. осіб – громадяни України, 23,2 тис. – іноземці. Найбільше приїжджих зупинилося у містах Ужгород – 51,4 тис. осіб або 29,8%, Берегово – 17,5 тис. осіб або 10,1%, Хуст – 15,8 тис. осіб або 9,1% та Мукачево – 13,4 тис. осіб або 7,8%. Готелями обслужено 74,7% від загальної кількості розміщених приїжджих в області, туристичними базами, гірськими притулками, студентськими таборами – 12,4%, мотелями – 9,3%, хостелами – 3,4% та гуртожитками для приїжджих – 0,2%.

Загальна сума доходів готелів та аналогічних засобів розміщування у 2013 р. склала 102,9 млн. грн., що у 1,5 раза більше, ніж у попередньому році, з них 83,8 млн. грн. – дохід від надання послуг власне готелів. Від

Показники діяльності туристичних організацій Закарпатської області [6]

Показники	Роки						
	2000	2005	2009	2010	2011	2012	2013
Кількість організацій, що мали ліцензію на здійснення туристичної діяльності, од	62	48	94	112	30	x	x
Кількість суб'єктів туристичної діяльності, од	x	x	x	x	x	130	82
Кількість обслужених туристів, осіб	144775	63796	56320	52080	57029	20180	19892
Кількість туроднів, наданих туристам, тис.	754,5	329,1	219,0	207,6	218,9	121,2	138,6
Кількість екскурсантів, осіб	58916	45669	28394	22053	16618	4890	1776
Обсяг наданих туристичних послуг, тис. грн.	10519,7	22102,2	27418,1	28184,4	30688,6	x	x
Загальна вартість туристичних путівок, тис. грн.	x	x	x	x	x	28065,6	45753,1
Середньооблікова кількість працівників, осіб	1404	659	454	397	341	232	136

основної діяльності (продажу номерів) отримано 42,0% доходів, 17,2% – від надання додаткових послуг (табл. 3).

Мережа суб'єктів – юридичних осіб ресторанного господарства на початок 2014 р. нараховувала 324 об'єктів (кафе, бари, ресторани, їдальні, постачання готової їжі) на 16,3 тис. посадочних місць. У середньому на один об'єкт у ресторанному господарстві припадало 50 місць (при 51 – у попередньому році). Основу мережі ресторанного господарства за спеціалізацією складають кафе, закусочні, буфети, бари, їх питома вага у загальній кількості об'єктів у 2013 р. становила 78,1% проти 77,3% у 2012 р.

Порівняно з 2012 р. кількість об'єктів ресторанного господарства зменшилась на 76 одиниць або на 19,0%, а кількість посадочних місць в них – на 4,0 тис. або на 19,7%. По забезпеченості населення на 10 тис. осіб місяцями в об'єктах ресторанного господарства серед регіонів України область займала у 2013 р. 27 місце.

Основні показники роботи готелів та аналогічних засобів розміщування Закарпатської області [6] осіб

Показники	Роки						
	2000	2005	2009	2010	2011	2012	2013
Кількість готелів та аналогічних засобів розміщування, од.	39	38	69	67	159	151	228
У них номерів, од.	1395	1462	2621	2512	3351	2983	4828
Одноразова місткість, місць	2839	3152	5554	5380	6936	6120	9693
Обслуговано приїзжих, тис. осіб	84,3	99,2	104,4	101,5	131,7	140,7	172,7
У т. ч. іноземців	9,2	34,5	15,3	17,5	22,3	26,2	23,2
Коефіцієнт використання місткості готелів та аналогічних засобів розміщування	0,19	0,34	0,17	0,15	0,14	0,14	0,15

Серед міст та районів області найбільше об'єктів ресторанного господарства зосереджено в обласному центрі – 62 одиниці (19,1% від загальної кількості) та у Тячівському районі – 39 одиниць (12,0%), а найменше – у м. Чоп, відповідно 2 та 0,6%.

Товарооборот ресторанного господарства порівняно з 2012 р. зменшився у порівнянних цінах на 9,5% і склав 93,8 млн. грн. Більше половини обсягів обороту підприємств, що здійснюють діяльність у сфері ресторанного господарства продовжує займати продаж товарів.

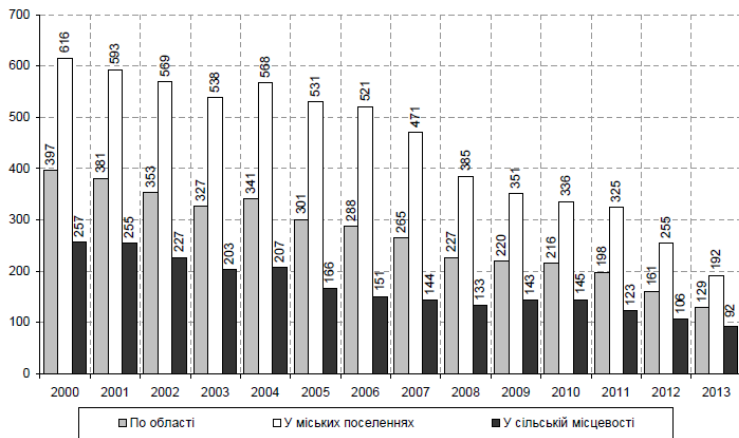

Рис. 2. Забезпеченість населення місцями в об'єктах ресторанного господарства Закарпатської області (на 10 тис. осіб; місць) [6]

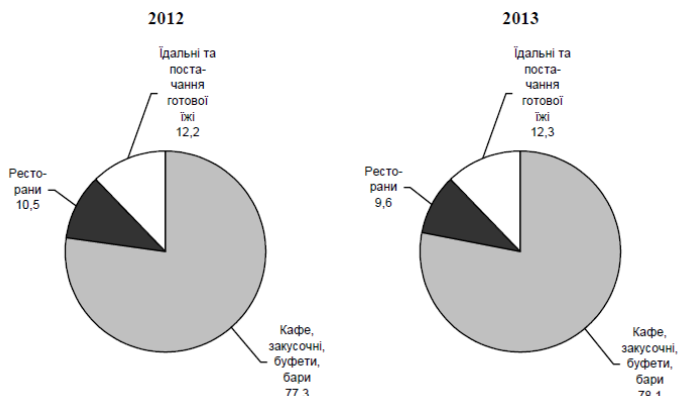

Рис. 3. Структура мережі ресторанного господарства Закарпатської області (відсотків) [6]

Частка реалізації продукції власного виробництва у роздрібному товарообороті ресторанного господарства у 2013 р. склала 48,3%. Протягом останніх років розширилась мережа невеликих кафе та барів, що належать фізичним особам – підприємцям, де пропонується широкий вибір страв закарпатської, угорської, словацької, румунської кухонь та напоїв, які задовольняють смаки найвибагливіших туристів і відпочиваючих.

В області виділено 10 лікувально-оздоровчих рекреаційних зон, зокрема, Ужгородська рекреаційна зона та курорт Деренівка, Мукачівська та курорти Карпати і Синяк, Великоберезнянсько-Перечинська, Міжгірсько-Воловецька та курорт Сойми, Свалявська та курорт Поляна, Іршавська, Берегівська, Хустсько-Виноградівська та курорт Шаян, Тячівська, Рахівська та курорт Кваси (рис. 4).

Для економічно розвинених країн Західної Європи, США, а також невеликих держав, в економіці яких частка туризму висока, проблема соціального впливу туризму набуває в даний час вирішального значення. Можна виділити три основні причини, які спонукають розвивати туризм і рекреацію:

- 1) причини економічного характеру (туризм сприяє стабільному економічному розвитку);
- 2) соціальні причини, оскільки туризм сприяє відтворенню духовних і фізичних сил людей, збереженню історичної спадщини, розвитку і зближенню культур, створенню нових робочих місць, поліпшенню якості життя населення;
- 3) причини екологічного характеру, оскільки туризм сприяє збереженню довкілля.

Рис. 4. Лікувально-оздоровчі рекреаційні зони Закарпаття [6]

Слід зазначити, що багато країн, уряди яких, розвиваючи туризм і рекреацію, спочатку переслідували переважно економічні цілі, на даний час все більшу увагу приділяють соціальним і екологічним аспектам [3].

При формуванні стратегії розвитку туристично-рекреаційних регіонів необхідно спиратися на концепцію сталого розвитку, оскільки людство, будучи частиною живої природи, не зможе існувати без її ресурсів, що означає розумне використання і збереження природної ресурсної бази.

Сталий розвиток туризму необхідно розглядати як управління всіма видами ресурсів, що забезпечує задоволення економічних, соціальних і естетичних потреб при збереженні культурної цілісності, основних екологічних процесів, біологічної різноманітності і систем життєзабезпечення [1].

Туризм повинен розвиватися так, щоб сприяти розвитку місцевої економіки, раціональному і дбайливому використанню природних ресурсів, приносити користь місцевому населенню через забезпечення стабільної зайнятості, розвиток місцевих ремесел і народних промислів. Головною зацікавленою стороною сталого розвитку туризму повинні виступити національні і регіональні органи державної влади і туристичні організації. Саме держава через інструменти контролю, податкової політики повинна встановлювати межі і умови розвитку туризму.

Як основні завдання, вирішення яких дозволить забезпечити сталий розвиток, можна виділити:

- забезпечення рівноваги економічних, екологічних і соціальних чинників розвитку;
- забезпечення балансу інтересів туристів і місцевого населення;
- справедливий розподіл доходів від туризму між всіма членами місцевого співтовариства, включаючи всі верстви населення, у тому числі найбільш незахищених (діти, пенсіонери, інваліди та ін.).

У сучасних соціально-економічних умовах для кожного регіону особливо гостро стоїть завдання пошуку свого місця в міжрегіональному і міжнародному поділі праці, шляхів і способів сталого розвитку.

Туризм, що розглядається як феномен постіндустріального суспільства, є одним із секторів світової економіки, що швидко розвивається і надає величезні потенційні вигоди для регіонів, що володіють необхідними туристично-рекреаційними ресурсами. Макроекономічні і соціальні ефекти від туристської діяльності не обмежуються вигодами власне організаторів туризму: турфірм і готелів – так званого ядра туризму [4].

Специфічна природа туризму визначає його сильний стимулюючий вплив на розвиток суміжних секторів. Причому мультиплікативний ефект туризму проявляється значно більше первинної дії туристичних витрат на економіку регіону. В той же час успішний розвиток індустрії туризму безпосередньо залежить від вироблення чіткої регіональної політики у сфері туризму, зважених стратегічних планів і вивірених по термінах і ресурсах цільових програм розвитку туризму.

Первинне значення в розвитку туризму має консолідація зусиль всіх органів виконавчої влади для створення сприятливих умов для вдосконалення якості туристського обслуговування до рівня міжнародних стандартів. Туристична привабливість регіону залежить не лише від наявності комфортних засобів розміщення і привабливих туристських продуктів. Туризм пред'являє підвищені вимоги до рівня розвитку загальної інфраструктури регіону і побутової культури місцевого населення: стану житлово-комунального господарства, автомобільних доріг і зв'язку, якості побутових послуг, торгівлі, збереження культурних і природних об'єктів, а також від умов і гарантій безпеки перебування туристів на даній території [5].

Створення кластера є першим кроком в розширенні сфери туризму в регіоні, оскільки саме шляхом формування в регіоні мережових інноваційних структур на основі кластерного підходу, можна досягти динамічного розвитку регіону. В рамках запропонованих мережових об'єднань в процес надання послуг у сфері туризму включаються компанії, наукові і навчальні заклади, органи державної влади, фінансові та інші структури.

Висновки. Узагальнюючи вищевикладене, слід зазначити, що однією з нових особливостей сучасності є зростаючий інтерес людства до безкінечної різноманітності світу, в якому ми існуємо, з його потужним

динамізмом сучасних процесів і унікальною величиною минулих епох. Лише туризм дозволяє сучасній людині наблизитися до розуміння картини світу в цілому. У новому постіндустріальному суспільстві туризм спирається на широку історико-культурну спадщину, залишену минулими поколіннями. Збереження цих цінностей – запорука стабільного розвитку всього людства.

Список використаної джерел

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: методологія та методи аналізу, термінологія, районування / О. О. Бейдик. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2001. – 395 с.
2. Безруков Ю. Ф. Рекреационные ресурсы и курортология : учеб. пособие. – Симферополь : Изд-во Симферопольского университета, 1998. – 110 с.
3. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О. О. Любіцева. – К. : Альтерпрес, 2005. – 436 с.
4. Новикова В. І. Територіальна рекреаційна система як форма організації рекреаційної діяльності / В. І. Новикова // Укр. геогр. журнал. – 2003. – № 2. – С. 55-59.
5. Стеченко Д. М. Передумови і напрямки формування туристичного ринку України // Туризм: теорія і практика. – 2005. – № 1. – С. 5-11.
6. Офіційний веб-сайт Головного управління статистики у Закарпатській області. – Режим доступу : www.uz.ukrstat.gov.ua

Papp V. V., Boshota N. V. Tourism as priority direction of development of economy of region (on example of Transcarpathian region).

In the article possibilities and advantages of development of tourism are analysed in a region, factors and directions of their influence are considered on forming of the modern and perspective state of tourist industry, its influence, on other industries of economy and socio-economic effect from organization of tourist activity in a region. Factors and certainly criteria of development of tourist sphere are systematized in a region.

Key words: tourism, development, economy, strategy, growth, region, priority.

Папп В. В., Бошота Н. В. Туризм как приоритетное направление развития экономики региона (на примере Закарпатской области).

Проанализированы возможности и преимущества развития туризма в регионе, рассмотрены факторы и направления их влияния на формирование современного и перспективного состояния туристической индустрии, ее влияние на другие отрасли хозяйства и социально-экономический эффект от организации туристической деятельности в регионе. Систематизированы факторы и определено критерии развития туристической сферы в регионе. Ключевые слова: туризм, развитие, экономика, стратегия, рост, регион, приоритет.